

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 53
Godina XXVII
Maj, 2022.
[str. 335-340]

© Monos 2022

Safet Bandžović, Politika i nauka: ruski pogledi na Bosnu i Hercegovinu

*Sarajevo, Autorovo izdanje, str.700)**(Putovanje kroz historiju: ruska politika i
historiografija o Bosni i Hercegovini)*

Odnos Ruske Federacije prema Bosni i Hercegovini u zadnjih nekoliko godina privlači svekoliku pažnju. Kako se prisustvo Ruske Federacije na prostoru Bosne i Hercegovine dinamiziralo, tako se istovremeno povećao broj sveznajućih subjekata i univerzalnih sveznalica po pitanju Ruske Federacije. Činjenica je da smo imali trend, koji, istina, još uvijek postoji, a ogleda se u hiperprodukciji brojnih eksperata koji imaju odgovor na svako kompleksno pitanje iz oblasti geopolitike, historije, politike i drugih humanističkih nauka. Kompleksna pitanja zahtijevaju izvanredno poznavanje europske i svjetske historiografije, kako bi se utemeljeno govorilo o osjetljivim temama. Naučni radnik, dr. Safet Bandžović, u knjizi *Politika i nauka: ruski pogledi na Bosnu i Hercegovinu* pokazao je nevjerovatno poznavanje europske i svjetske historiografije. Takav odnos prema znanju i nauci rezultirao je najrelevantnije napisanom knjigom o ruskoj politici prema ovom podneblju. Iako se primarno orijentira na Bosnu, dr. Bandžović ne preskače odnos ruske politike prema drugim državno-pravnim subjektima na Balkanu. Istočno pitanje, Istočna kriza (1875-1878), Aneksiona kriza (1908), dva velika rata, raspad jugoslavenske države i situacija na postjugoslavenskom prostoru ne mogu se upotpunosti sagledati bez analiziranja ruske uloge.

Knjiga dr. Bandžovića podijeljena je na 12 poglavlja i sadrži 700 stranica. Slobodno se može kazati, da se za svako poglavlje knjige može načiniti poseban prikaz. Autor se u knjizi poziva na 12 objavljenih izvora, 309 knjiga i 386 članaka i rasprava. Također, važno je kazati da su izvori velikim dijelom ruske provenijencije, što ovoj knjizi daje posebnu vrijednost.

Teorija realizma u međunarodnim odnosima najadekvatnije objašnjava ponašanje velikih sila. John Mearsheimer, vodeći teoretičar realizma ističe da ova teorija počiva na 5 pretpostavki. Prema Mearsheimeru, međunarodni poredak je anarhičan, sve države, a posebno velike sile posjeduju vojni kapacitet. Države

ne smiju vjerovati u intencije drugih država, zatim primarni cilj država u međunarodnim odnosima jeste preživljavanje. Posljednja pretpostavka glasi da su države racionalni akteri. Kada se govori o politici velikih sila, od velike je važnosti imati na umu njihovu interesnu logiku, odnosno njihov krajnji cilj. U svom djelovanju velike sile marginaliziraju etiku i lijepe govore, a primat daju "krvi i gvožđu" (Bizmark).

Kroz historiju, ruski uticaj se manifestirao na različite načine. U vremenu carske Rusije uticaj se ispoljavao kroz širenje ideja pravoslavlja i panslavizma. Od 1917-1991. (SSSR) komunizam je bio model za širenje uticaja. Tokom XIX. vijeka velike sile počinju iskazivati interes za teritorijama Osmanskog carstva. Od kraja Bečkog rata Osmansko carstvo počinje slabiti i postepeno ulazi u fazu dekadence. Svjesne te činjenice, velike sile toga vremena zauzele su poziciju da Istočno pitanje treba rješavati u sklopu europskog koncerta (Francuska, Velika Britanija, Pruska, Rusija i Austrija). Licemjerstvo unutar europskog koncerta dovelo je do kraha ovoga sistema. Rusija je željela samostalno djelovati i ostvariti svoj interes. Ovladati Balkanom i napraviti put ka konačnoj kontroli nad Bosforom i Dardanelama bio je primarni cilj carske Rusije. Kontrola nad Balkanom i ovim prolazima omogućila bi Rusiji da učestvuje u geopolitičkim igrama u Sredozemlju (str.145). U cilju ostvarivanja svojih planova carska Rusija igrala je na brojne faktore. Balkanski narodi mogli su u takvim koncepcijama tražiti prostor za svoje velikodržavne planove. Grčko društvo Heterija Filika (Društvo prijatelja) bilo je, ustvari, ruska ispostavu. Ovo društvo pokrenut će 1821. godine grčki ustanak za nezavisnost od Osmanskog carstva. Grčko i srpsko pitanje unutar Osmanskog carstva riješeno je uz pomoć vanjske intervencije. Kučuk-kajndardžijskim mirom iz 1774. godine, Rusija je dobila mogućnost da interveniše u ime pravoslavnog elementa u sklopu Osmanskog carstva. Ote-

žavajuća okolnost za ruski faktor uslijedila je nakon gubitka Krimskog rata, 1856. godine. Jedna od odredaba mirovnog ugovora glasila je da Rusija svoja buduća djelovanja mora dogovarati sa ostalim velikim silama. Upravo će ta odredba spriječiti realizaciju San stefanskog mira. Ovaj sporazum imao je intenciju da izvrši teritorijalnu prekompoziciju. Prema ovom sporazumu nastale bi nove političke činjenice na terenu. Velika Bugarska bila je zamišljena kao ključni ruski igrač u ovom području, dok bi Bosna dobila autonomni položaj u okviru Osmanskog carstva. Odluke San stefanskog mira revidirane su odlukama Berlinskog kongresa. Najveći pritisak u pogledu revizije ovoga sporazuma odigrala je Britanija, plašeći se ruskog osvajanja more- uza i Istanbula. Velika Bugarska bila bi samo poligon sa kojega bi Rusija odmjeravala snage sa Britanijom na Srednjem Istoku i Indiji.

Sredinom XIX. vijeka Rusija počinje iskazivati interes prema Bosanskom ejaletu. Srpski misionari iz Dalmacije i Vojvodine djelovali su na teritoriji Bosne. Njihova aktivnost bila je podržana od ruskog faktora. Rusija bi najprije omogućila školovanje pravoslavnim mladićima iz Osmanskih provincija, a oni bi poslije imali zadatak da djeluju u polju prosvjete, ali i širenja pravoslavnih interesa. Vjetar u leđa bosanskim pravoslavicima davao je ruski konzul Giljfreding (str.159, 161). Diplomatski predstavnici Rusije igrali su značajnu ulogu u širenju rusko/slavensko/pravoslavnog utjecaja u evropskim dijelovima Osmanskog carstva. Organizirane su proslave u čast rođendana ruskog cara, a jedna takva proslava upriličena je 1859. godine u Sarajevu. Četiri godine nakon ove proslave Italijanski konzul zapazio je da se "pravoslavni hrišćani simpatiziraju s Rusijom, čemu je uzrok vjera, ne poznaju nikakvu ideju nacionalnosti, koja se kod njih nalazi još u stanju maglovitosti (162-163)".

Savremena srpska historiografija puna je subjektivnih analiza i stavova u pogledu bošnjačkog identiteta, od toga da su Bošnjaci ot-

padnici od srpstva, pa do toga da je bošnjaštvo proizvod stranog okupatora. Ipak ovaj izvještaj Italijanskog konzula kazuje nam da su stvari u pogledu formiranja nacionalnih identiteta bile značajno drugačije. Panslavska i pravoslavna ideja tokom XIX. vijeka bile su dio ruske strategije, usmjerene ka ostvarivanju vlastitih ideja. Također, ove ideje nastale su kao protuteža pangermanskom utjecaju. Ruski panslavist Rotislav Fadajev (1824-1882) govorio je da Slaveni trebaju težiti nezavisnosti, a kasnije što bližem i jačem savezništvu sa Rusijom, jer njoj bi pripala uloga da u međunarodnim odnosima govori u ime svih Slavena.

Poredak koji je proizašao iz odluka Berlinškog kongresa udaljio je Rusiju od Balkana. Njeno prisustvo bilo je posve marginalno i neprimjetno. Dinastija Obrenović u Srbiji njegovala je dobre veze sa Austro-Ugarskom. Tokom 1882. godine potpisana je tajna konvencija između Kneževine Srbije i Austro-Ugarske. U tom razdoblju postojao je evidentan rascjep u Srbiji na naprednjake i radikale. Ubistvom kralja Aleksandra Obrenovića 1903. godine u Srbiji dolazi do smjene dinastije. Dolazak Karađorđevića na vlast imao je direktne posljedice za Bosnu. Austro-Ugarska je izgubila svoj uticaj na Srbiju, zbog toga što se nova dinastija prvenstveno oslanjala na Francusku. Majski prevrat na određeni način vratio je Rusiju u igru na ovom području. Težište svoje politike na Balkanu Rusija je prebacila sa Sofije na Beograd. Ruska politika imala je oslonac u radikalskom elementu. Izbijanjem Aneksione krize, 1908. godine, Srbija je očekivala podršku i pomoć Rusije, ali ipak sve je ostalo na riječima. Austro-Ugarska je, 1908. godine, izvršila aneksiju Bosne i Hercegovine, remeteći srpske planove za Bosnu. Aneksija se desila uz njemačku podršku i rusku saglasnost. Uzroke izostanka jače ruske akcije treba potražiti u očitom slabljenju Ruskog carstva. Tokom 1905. godine Rusija je doživjela unutarnje nemire, ali i pretrpjela poraz

u ratu sa Japanom. Jačanje Njemačke u tom periodu izazvalo je strah kod Rusije, Britanije i Francuske. Ove zemlje težile su očuvanju statusa quo, sve u cilju zaštite svojih kolonijalnih interesa. Balkanski savez i Prvi Balkanski rat realizovan je po diktatu Rusije. Glavna ličnost u realizaciji ovoga plana bio je Nikolaj Hartving, ruski poslanik u Beogradu. U svojim promišljanjima isticao je da Srbija treba da bude stožerna država ruske politike na Balkanu. Kako ističe Andrew Rossos, stvaranjem balkanskog saveza koji je imao antiosmansku tendenciju, ruska moć je porasla. Ipak, Drugi Balkanski rat, odnosno međusaveznička borba, otupila je rusku moć na Balkanu. Lazar Vrkatić ističe da Velika Srbija nikada nije bila interes Rusije. Objašnjavajući dalje svoj stav, on ističe da Rusija nikada ne bi tolerisala postojanje jake slavenske države. Moćna slavenska država ne odgovara Rusiji iz razloga, kako to zaključuje Ilija Garašanin: "Rusija ne da sebi od tako male države kao što je Srbija uslovia propisivati; ona zahteva da se njeni sovjeti kao zapovesti bezuslovno slušaju (str. 240)". Tokom 1917. godine u Rusiji će izbiti revolucija, koja će za posljedicu imati značajne promjene. Na vlast dolaze boljševici, čije je djelovanje bilo determinirano ideologijom komunizma. Važno je naglasiti da je caristička Rusija bila protiv stvaranje zajedničke države Jugoslavije, plašeći se scenarija u kojem bi pravoslavni element oslabio imajući u vidu etničku i vjersku šarolikost u takvoj državi.

Poljski historičar Jerzy Holzer kazao je da je komunizam imao tri faze, prvu fazu kao pokret, zatim kao sistem i posljednju fazu kao imperij. Sovjetski savez, definitivno, predstavljao je imperij. Teritorija Sovjetskog saveza podudarala se sa koncepcijama Halforda Makindera. Odnosi Kraljevine Jugoslavije sa SSSR bili su na niskom nivou, tek 1940. godine postepeno dolazi do uspostave odnosa između dvaju država. Kraj Drugog svjetskog rata donio je temeljite promjene u Jugoslaviji, koje su se ogledale u ideološ-

kim, društvenim i političkim promjenama. Komunistički režim, inspirisan sovjetskim načinom vladanja, uspostavljen je u Jugoslaviji. Sukob Staljina sa Titom, 1948. godine, prekinuo je tijesnu saradnju i nikada više nije ostvaren prethodni stepen odnosa. Rascjep u komunističkom bloku vješto je iskoristio Zapad, pridobivši Jugoslaviju za sebe. Tokom Hladnog rata Jugoslavija preuzima ulogu bedema protiv SSSR i primjer socijalizma koji je nezavisan od Moskve, a podržan od Zapada (str.105).

Raspadom Jugoslavije i Bosna i Hercegovina kao nezavisna država dolazi u fokus pažnje ruske politike i nauke. Od raspada Jugoslavije pa do danas, rusku politiku prema Balkanu i samoj Bosni i Hercegovini treba posmatrati kroz četiri faze. Prva faza podrazumijevala je kapitulaciju pred Zapadom, druga faza uključivala je tijesnu saradnju sa Zapadom u pogledu Balkana. Treća faza išla je u smjeru distanciranja od zapadne politike, odnosno stvaranja pretpostavki za posljednju fazu koja je usmjerena ka samostalnom djelovanju Rusije u pogledu rješavanja balkanskih pitanja. Raspadom SSSR, Rusija se našla u nezavidnom položaju, ekonomski iscrpljena i lišena stvarne moći. Bipolarni poredak pretvorio se u unipolarni poredak kojim su dominirale SAD. Poslušnost i slijeđenje zapadnog diktata nagrađeno je kreditima za oporavak ruske privrede i društva. Ne treba nikada zaboraviti da je Ruska Federacija naslijedila stolicu SSSR u Vijeću sigurnosti UN. Podržala je nezavisnost Bosne i Hercegovine, glasala za rezoluciju 757 u kojoj se SRJ (Srbija i Crna Gora) označavaju kao agresori na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Također, Ruska Federacija podržala je osnivanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Interesantno je razmišljanje britanskog autora Brendana Simmsa, koji smatra da su Francuska i Velika Britanija koristile Rusiju kao alibi, da ne djeluju u korist Bosne i Hercegovine. Konstantin Nikiforov pripadao je krugu ljudi koji su bili bliski

predsjedniku Jeljcinu. On tvrdi da predsjednik Jeljcin nije pridavao pažnju Srbima. Lojalnost SAD u tom periodu bila je najvažnija stvar za Rusiju. Trenutni bliski odnosi Rusije i Hrvatske nisu iznenađenje, ako znamo da je Rusija tokom jugoslavenskih ratova prodavala oružje Hrvatima, a kasnije, predsjednik Jeljcin odlikovao Tuđmana. Sam ministar Andrej Kozirjev sa srpskom delegacijom uvijek bi pričao na engleskom, iako su oni govorili ruski jezik (str. 478). Smjernice za novu rusku političku paradigmu uspostavio je ministar vanjskih poslova Primakov. Jasná i precizna strategija, koja je upućivala na tijesnu saradnju Rusije sa Iranom, Irakom i Sirijom. Ministar vanjskih poslova Primakov smatrao je da Rusija ne treba insistirati na rigidnom antizapadnjaštvu iz vremena SSSR-a kao ideji vodilji, ali mora natjerati Zapad da poštuje Rusiju. Poruka te doktrine bila je da Rusija, nikada više ne smije biti bezopasna i bezidejna kao u periodu kraja Hladnog rata i početka unipolarnog momenta. Tokom jugoslavenskih ratova, uključujući i agresiju na R BiH, Rusija nije djelovala samostalno. Suočena sa vlastitim problemima, nije imala mogućnosti i prostora da se umiješa u druga pitanja. Iz današnje perspektive može izgledati smiješno i neozbiljno, da je Madlin Albrajt predlagala podjelu Rusije na tri zone azijsku, evropsku i sibirsku. Tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Rusija nije bila u mogućnosti da artikulira vlastiti stav. Djelovanje ruskih dobrovoljaca na teritoriji Bosne treba posmatrati u kontekstu njegovanja pravoslavnih i slavenskih veza. Glas Srba i Srbije u Moskvi bila je Ruska pravoslavna crkva. Ova crkva, uz Grčku pravoslavnu crkvu, predstavlja ključnu platformu za borbu protiv zapadnih vrijednosti i globalizma. Nakon okončanja agresije i potpisivanja Dejtonskog sporazuma, visok stepen kooperativnosti Rusije sa Zapadom u pogledu Bosne i Hercegovine je nastavljen. Godinu dana po okončanju rata, Rusija je uputila 1.400 vojnika u sastav međunarodnih snaga u BiH. Izvještaj

Komisije za reformu odbrane BiH iz 2003. godine dobio je podršku Ruske Federacije. Ambasador Rusije u BiH podržao je izvještaj u kojem je stajalo da je budućnost BiH Partnerstvo za mir, NATO i EU.

Putinov dolazak na vlast bio je jasna poruka da je zatvoreno poglavlje slabe Rusije. Slom Sovjetskog saveza za Putina je bio najtragičniji momenat XX. vijeka. Od samog dolaska na vlast on je bio odlučan i čvrst u svojoj namjeri da vrati Rusiju na veliku pozornicu. Unipolarni poredak postepeno se gasio, a Rusija je čekala svoju šansu i uspostavu multipolarnog poretka. Intervencijom u Gruziji, Rusija je povratila svoj privremeno izgubljeni prestiž. Posvećena zaštiti svojih interesa, Rusija je bila izričita da neće tolerisati NATO snage u blizini svojih granica. Multipolarni poredak Rusija smatra nužnim, iz razloga što je potrebno čuti i druge interpretacije i viđenja međunarodne politike. Analizu Balkana za potrebe ruske politike obavlja Institut za slavistiku, ali i specijalizovana odjeljenja u sklopu ministarstva vanjskih poslova.

Ruska historiografija i politika kada opisuju događaje iz perioda 1992-1995. na te-

ritoriji Bosne i Hercegovine koriste termin "građanski rat". Vrijedno je spomenuti autore Jelenu Guskovu, Nikitu Bondarjeva, Petra Iskenderova, Dugina i druge koji se u svojim analizama dotiču Bosne i političkih procesa vezanih za Balkan. Dakle, Rusija iz 1992. godine jasno je podržala Rezoluciju 757, kasnije odmakom vremena, zvanična politika izbjegava koristiti tačan termin za opis rata. Također ruska politika i historiografija "postdejtonsku" Bosnu i Hercegovinu smatraju zemljom zamrznutog konflikta. Takvo stajalište potkrepljuju argumentima da Bosna i Hercegovina nije riješila ni jedno relevantno pitanje, prije svega se misli na nacionalna i teritorijalna, zbog kojih se desio, kako oni navode, "građanski rat". Ruski historičari koji simpatiziraju srpske stavove, Bosnu i Hercegovinu nazivaju eksperimentom međunarodne zajednice. Zvanična ruska politika entitet Republiku srpsku tretira u sklopu ukupnih odnosa prema Srbima. Ista je stvar sa Hrvatima u BiH, koji se tretiraju kroz prizmu odnosa sa Hrvatskom, koja je pod uticajem Srednje Europe (Njemačke) i Vatikana. Kada su u pitanju Bošnjaci, Rusija zastupa stav o njihovom državotvornom pravu. Takav stav podrazumijeva pravo Bošnjaka na državu, ali im se osporava mogućnost suverenog vođenja procesa unutar države na bazi demografske većine (str. 343). Participacija u sklopu Vijeća za provedbu mira (PIC) i stolica u Vijeću sigurnosti UN, Rusiju čine nezaobilaznim faktorom u slučaju bosanskog pitanja. Trenutne priče iz Moskve o očuvanju Dejtonskog sporazuma, ali bez visokog predstavnika, značile bi pobjedu Rusije na ovom podneblju. Trenutni svjetski poredak nemoguće je promišljati bez Ruske Federacije, što je ujedno poruka i signal o eventualnoj regeneraciji bosansko-ruskih odnosa. Prisustvo muslimanskih zajednica u Rusiji može biti ulaznica za bošnjačku politiku. Alexander Dugin ističe da demografski, dominantno muslimanske zemlje svoju politiku trebaju artikulirati preko Irana, navodeći da je Iran

jedina nezavisna i samostalna muslimanska zemlja.

Zaključno, knjiga autora Safeta Bandžovića bez sumnje je najcjelovitije djelo o rusko-bosanskim odnosima, ali i cjelokupnoj ruskoj politici prema Balkanu koja nije monolitna, već se kreira od države do države. Sigurno da će ova knjiga predstavljati odličnu historiografsku podlogu za rješavanje i analizu preostalih otvorenih pitanja. Ova

knjiga, uz knjigu profesora Envera Halilovića *Postsovjetski geopolitički prostor* bit će od velike koriste bosanskoj politici, akademskoj zajednici, ali i svima koji se interesuju za ove važne teme. Od velikog je značaja da bošnjačka historiografija tretira bitna pitanja iz oblasti historije, geopolitike i međunarodnih poslova.

Hamza Memišević, MA